

Underlag till Västerbottens läns livsmedelsstrategi För en tryggad livsmedelsförsörjning i Västerbotten

Foto: Urban Bjöstadius/SR

Januari 2019

Sammanställt av

Jacob Eriksson

Jonathan Edmundsson

Innehåll

Sammanfattning.....	3
Inledning.....	4
Metod.....	4
Syfte och frågeställningar.....	4
Bakgrund.....	5
Vad är en kris?.....	5
Hur ser ansvarsfördelningen ut?.....	5
Myndigheter och statliga verk.....	5
Kommunen.....	6
Individen.....	7
Hur har det sett ut över tid?.....	7
Historia - Livsmedelsberedskapen i Sverige 1917–2001.....	7
Återupptagen planering av totalförsvaret.....	8
Resultat och slutsats.....	9
Livsmedelskedjan – vilka är riskerna och hoten?.....	9
Klimatförändringarna.....	10
Livsmedelskedjan – vilka beroenden finns?.....	10
Lagstiftning.....	12
Genomfört/pågående arbete.....	12
Diskussion.....	13
Mål.....	16
Åtgärdsförslag.....	16
Referenser.....	17

Sammanfattning

Självförsörjningsgraden av livsmedel har stadigt minskat i hela landet sedan beredskapstiden som pågick från 1900-talets början och fram till millennieskiftet. Idag importerar vi i Sverige ungefär 50 procent av den mat vi äter. Denna utveckling har lett till att man i den nationella livsmedelsstrategin har tagit fram det övergripande målet att öka den totala livsmedelsproduktionen. Produktionsökningen av livsmedel ska bidra till en ökad självförsörjningsgrad och i sin tur att sårbarheten i livsmedelskedjan minskar.

Den återupptagna planeringen av totalförsvaret har också det lett till att problematiken med vår låga självförsörjningsgrad vid en eventuell väpnad konflikt i vårt närområde har uppmärksamats, vilket kan leda till allvarliga störningar i handeln och därmed importen av livsmedel. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Försvarsmakten har lyft fram sju prioriterade sektorer i arbetet med den återupptagna totalförsvarsplaneringen, varav en av dessa är livsmedelssektorn.

Livsmedelssektorn är beroende av fungerande infrastruktur såsom, vatten, vägar, el, bränsle, tele, IT och fungerande transporter. Detta innebär att det finns flertalet händelser som kan leda till störningar i livsmedelskedjan. Det kan till exempel handla om störningar i energi/drivmedelsförsörjningen, transportstörningar och störningar i finansiella system. Livsmedelsförsörjningen kan även påverkas av händelser relaterade till de pågående klimatförändringar, såsom extremväder i form av långvarig torka och värme.

Grunden för samhällets krisberedskap är våra kommuner. Desto bättre de är på att hantera en kris, desto bättre blir hela samhället på att klara en kris. Kommunen har det geografiska områdesansvaret på lokal nivå, vilket innebär att både planera för och hantera kriser som kan drabba kommunen. Den enskilda individen har också ett stort ansvar för att kunna försörja sig själv och sina närstående vid en eventuell kris. Till exempel anser Försvarsberedningen att varje fullt frisk vuxen person i Sverige behöver ha en egen livsmedelsberedskap (bl.a. mat och vatten) för sju dagar.

Förslag på insatser:

- Fortsätta utveckla arbetet med skydd av samhällsviktiga verksamhet/er inom livsmedelssektorn.
- Öka medvetenhet bland allmänheten om individens egna ansvar och hemberedskap vid och inför en kris.
- Öka kunskapen om de regelverk och lagstiftning som gäller vid fredstida kriser och höjd beredskap kopplat till livsmedelsförsörjningen/sektorn.

Inledning

Den nationella livsmedelsstrategin har det övergripande målet att öka den totala livsmedelsproduktionen. Produktionsökningen ska i sin tur bidra till en ökad självförsörjningsgrad och att sårbarheten i livsmedelskedjan minskar.

På grund av det förändrande säkerhetspolitiska läget i vårt närområde beslöt regeringen 2015 om en ny försvarspolitisk inriktning fram till år 2020. Behovet av att minska sårbarheten i den svenska livsmedelsförsörjningen har lyfts fram i försvarsberedningens framtagna delrapport *Motståndskraft – inriktning av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025* (Försvarsdepartementet 2017). Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Försvarsmakten har även lyft fram sju prioriterade sektorer i arbetet med den återupptagna totalförvarsplaneringen, varav en av dessa är livsmedelssektorn. Det blir därför viktigt att beröra beredskapsperspektivet i denna livsmedelsstrategi för Västerbottens län vid olika typer av krissituationer. Dels då alla initiativ som på något sätt bidrar till eller stimulerar livsmedelsproduktionen, stort som smått, även är positivt ur ett beredskapsperspektiv.

Metod

Material till denna delrapport har bland annat samlats in via en workshop som hölls i Skellefteå i slutet av augusti 2018 som handlade om livsmedelsförsörjningen vid fredstida kriser och höjd beredskap. Uppgifter är även hämtade från flertalet rapporter och artiklar, se referenslistan.

Syfte och frågeställningar

De övergripande frågeställningarna som temagruppen Krisberedskap fokuserat sitt arbete runt är:

- Vilka risker och hot finns mot livsmedelssektorn?
- Vilka kritiska beroenden finns inom livsmedelssektorn?
- Hur ser ansvarsfördelningen ut mellan statliga myndigheter, kommunen och individen vid en händelse som påverkar livsmedelssektorn?
- Hur kan vi bidra till att öka beredskapen inom livsmedelssektorn?

Bakgrund

Vad är en kris?

På hemsidan krisinformation.se, som drivs av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, så är begreppet kris definierat som en extraordinär händelse som avviker från det normala. Händelsen drabbar många människor och stora delar av samhället. Krissituationen uppkommer ofta oväntat och utan förvarning. Myndigheternas arbete med krisberedskap är därmed viktigt för att kunna hantera krissituationer och upprätthålla viktiga samhällsfunktioner, såsom livsmedelsförsörjningen.

Hur ser ansvarsfördelningen ut?

Kommunerna har en central roll under en kris. Det är först när krisen utvecklas som andra regionala och/eller nationella aktörer i en allt högre grad involveras, till exempel Länsstyrelsen, Livsmedelsverket eller Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).

Länsstyrelsen har det regionala ansvaret före, under och efter en kris. Detta innebär att Länsstyrelsen under en kris ska samverka, samordna och stödja länets berörda aktörer för att inrikta samhällets åtgärder och resurser så att konsekvenserna för samhället blir så små som möjligt. Den enskilda Individiden har också ett stort ansvar under en kris. MSB rekommenderar att alla som har möjlighet bör förbereda sig för att kunna klara behovet av mat och vatten i några dygn (Krisinformation.se).

Myndigheter och statliga verk

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap - MSB

MSB har i uppgift att samordna arbetet med att utveckla krisberedskapen i samhället. Detta görs tillsammans med kommuner, landsting, myndigheter och med näringsliv och olika organisationer. I händelse av en kris som berör flera delar av samhället så stödjer MSB samordningen av de berörda myndigheternas krisåtgärder. MSB har även ett informationsansvar att ta fram en samlad beskrivning av krisläget. Lägesbeskrivningarna förmedlas sedan till regeringskansliet och till de myndigheter som ska hantera de aktuella händelserna.

Livsmedelsverket

Livsmedelsverket ska enligt sin instruktion ansvara för nationell samordning när det gäller kris- och beredskapsplanering av dricksvatten- och livsmedelsförsörjning i leden efter primärproduktionen. I händelse av en krissituation så skall berörda aktörer stödjas i syfte att säkerställa tillgång på mat och vatten oavsett samhällsstörning. Livsmedelsverket genomför vartannat år en risk- och sårbarhetsanalys som rapporteras till Näringsdepartementet och MSB. I analysen bedömer de hot, risker och sårbarheter inom deras ansvarsområde samt förmågan att hantera olika händelser (Livsmedelsverket 2018).

Jordbruksverket

Jordbruksverket är den ansvariga myndigheten för jordbruket i Sverige. Myndigheten har beredskapsansvar för att snabbt upprätta en krisorganisation som kan hantera olika händelser kopplade till jordbruksnäringen för att minimera följderna av krisen och återställa förhållandena till de normala. Myndigheten leder och samordnar de förebyggande åtgärderna och bekämpningen av de kriser som drabbar jordbruksnäringen. Jordbruksverket har även ett informationsansvar när det gäller dessa kriser. Såväl före som under och efter en krissituation samarbetar Jordbruksverket med andra expertmyndigheter och organisationer som Livsmedelsverket, Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA), Strålsäkerhetsmyndigheten (SSM) och länsstyrelserna. Vid en kris ska Jordbruksverket också stödja regeringen, länsstyrelserna och de områdesansvariga och de samordnande myndigheterna (Jordbruksverket 2017).

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen ska samordna det regionala arbetet före, under och efter en kris. Under en kris ska Länsstyrelsen samverka, samordna och stödja länets berörda aktörer för att inrikta samhällets åtgärder och resurser så att konsekvenserna för samhället blir så små som möjligt. Detta innebär bland annat att Länsstyrelsen ansvarar för att nödvändig samverkan sker inom länet och att samordna samhällsviktig verksamhet mellan kommuner, landsting/regioner och myndigheter under en kris. Länsstyrelsen arbetar också med förebyggande åtgärder för att förhindra att en kris uppstår, begränsa skadeverkningarna av en kris och kunna återföra erfarenheter efter en kris.

Under höjd beredskap är Länsstyrelsen den högsta civila totalförsvars myndigheten i länet. Detta innebär att Länsstyrelsen ska samordna de civila totalförsvarsåtgärderna i länet. Vidare ska länsstyrelsen se till att länets tillgångar fördelas och utnyttjas så att de stärker och främjar försvarsförmågan samt se till att det finns en gemensam inriktning i de ansträngningar som kommuner, civila myndigheter och andra organisationer gör för att upprätthålla viktiga samhällsfunktioner.

Kommunen

Kommunen har det geografiska områdesansvaret på lokal nivå. Kommunen ska bland annat ge aktörer som bedriver samhällsviktig verksamhet inom kommunen möjlighet att samverka för att uppnå samordning av förberedelser och vid en kris. Kommunen ska också analysera vilka extraordinära händelser i fredstid som kan inträffa och utifrån denna analys genomföra åtgärder för att öka förmågan att bedriva samhällsviktig verksamhet under störda förhållanden/kris. Kommunen ansvarar också för att hantera kriser genom att se till att samordning fungerar mellan olika aktörer inom kommunen. Detta gäller både inom sin egna verksamhet och andra privata aktörer som bedriver samhällsviktig verksamhet.

Försvarsberedningen anser att det yttersta ansvaret för att tillgodose livsmedelsförsörjningen på lokal nivå åligger kommunerna. Av 3 kap. 3§ i lagen (2006:544) om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och vid höjd beredskap,

framgår att kommunen under höjd beredskap eller när ransoneringslagen i annat fall tillämpas ska vidta de åtgärder som behövs för försörjningen av nödvändiga handelsvaror så som livsmedel. Kommunen ska också medverka i övrigt vid genomförandet av åtgärder som är nödvändiga för landets försörjning. Nuvarande lagstiftning är dock inte helt anpassad för att säkerställa att vissa kritiska varor finns att tillgå vid krigsfara eller krig. Försvarsberedningen föreslår därför att regleringen inom detta område ses över för att tydliggöra både statens och privata aktörers ansvar och roll i livsmedelsförsörjningen.

Individen

Vid en kris kommer resurserna inte att räcka till alla drabbade samtidigt utan stöd och insatser måste i första hand gå till de mest utsatta och de som är i akut behov av hjälp. De som klarar sig i vanliga fall och inte är i direkt akut behov av hjälp kommer att behöva klara sig själva en tid. Hur länge går inte att säga, det beror på vad som har hänt och på krisens omfattning. (krisinformation.se) Myndigheten för samhällsskydd och beredskap rekommenderar att alla som har möjlighet bör förbereda sig för att kunna klara behovet av mat och vatten i några dygn. Försvarsberedningen anser i delrapporten *"Motståndskraft - Inriktning av totalförsvaret och utformning av det civila försvaret 2021–2025"* att varje fullt frisk vuxen person i Sverige behöver ha en egen beredskap för sju dagar (Försvarsdepartementet 2017).

Hur har det sett ut över tid?

Historia - Livsmedelsberedskapen i Sverige 1917–2001

Från 1900-talets början och fram till millennieskiftet så fanns en omfattande planering i syfte att nå en god livsmedelsberedskap. Den inhemska livsmedelsproduktionen i jordbruket och i livsmedelsindustrin var central för livsmedelsberedskapen i Sverige. För att klara en längre tids isolering från omvärlden så kunde produktionsinriktningen omdirigeras för att utöka produktionen av livsmedel. Tillgången på arbetskraft skulle säkerställas genom personalplanläggning. För administrativ fördelning av livsmedel och produktionsmedel användes bland annat livsmedelsransonering för att säkra försörjningen av livsmedel. Tillsammans med den omfattande beredskapslagringen så uppnåddes den nivå på beredskap som statsmakten eftersträvade då (Mauritzon, 2002).

Beredskapslagringen med spridda lagringsplatser över hela landet omfattade inte bara livsmedel och livsmedelsråvaror utan även olika insatsvaror för jordbruket, veterinära läkemedel och kemikalier för beredning av dricksvatten. Beredskapslagringen var en nationell resurs ämnad för hela befolkningen och avsedd att trygga den inhemska försörjningen när de normala handelsförbindelserna med omvärlden var brutna som vid händelse av krig. Omfördelning och flytt av varor var tänkt att göras inom landet efterhand som behovet uppstod vid en eventuell kris. Avsikten var att utgöra ett komplement till det kommersiella lager som fanns i Sverige (Mauritzon, 2002).

Allmänna besparingskrav på stadsbudgeten, Sveriges medlemskap i EU 1995 och att den säkerhetspolitiska situationen förbättrades ledde till att en omfattande avveckling av beredskapslagren påbörjades. Innan beslutet om avveckling togs så fanns det i Västerbottens län 18 lagerlokaler med livsmedel och livsmedelsråvaror. Den statliga beredskapslagringen i fredstid upphörde därmed helt och i början av 2000-talet hade alla statliga lager med livsmedel avvecklats (Mauritzon, 2002).

Återupptagen planering av totalförsvaret

I samband med att det säkerhetspolitiska läget kring Östersjön åter försämrats så beslutades år 2015 om en ny inriktning av det svenska försvaret 2016–2020, där planeringen av totalförsvaret skulle återupptas (Försvarsdepartementet 2015). Totalförsvaret består av militärt försvar och civilt försvar och är den verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. Målet för det civila försvaret är; värna civilbefolkningen, säkerställa de viktigaste samhällsfunktionerna och bidra till Försvarsmaktens förmåga vid ett väpnat angrepp eller krig i vår omvärld.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Försvarsmakten har i och med detta lyft fram sju prioriterade sektorer i arbetet med den återupptagna totalförsvarsplaneringen och en av dessa är livsmedelssektorn.

I dagsläget är det konkurrens och frihandel som ska lösa tillgången på livsmedel. Detta gäller även vid händelse av höjd beredskap och krig. I och med att planeringen av totalförsvaret nu återupptagits så har försvarsberedningen i sin rapport *"Motståndskraft", om utformningen av det civila försvaret inför försvarsperioden 2021-2025*, lyft frågan om att livsmedelsberedskapen återigen behöver byggas upp. Statens roll och ansvar för den nationella livsmedelsförsörjningen har därmed åter aktualiserats för att trygga försörjningen av livsmedel vid större framtida störningar.

Försvarsberedningen ser också att då det är osäkert huruvida leveranser kommer att kunna nå Sverige vid en säkerhetspolitisk kris i Europa som sträcker sig över en längre tid än tre månader. Det kan därför i ett sådant läge krävas en omställning för att öka den inhemska produktionen, till exempel av livsmedel. För att trygga tillgången på livsmedel vid längre störningar i livsmedelskedjan upp till 3 månader så föreslår Försvarsberedningen att beredskapslager av strategiskt viktiga livsmedelsvaror bör återupprättas innan nästa försvarsperiod (Försvarsdepartementet 2017).

Resultat och slutsatser

Livsmedelskedjan – vilka är riskerna och hoten?

De långa avstånden, den ojämna befolkningskoncentrationen och en låg befolkningstäthet i stora delar av Västerbotten medför att det råder särskilda förutsättningar för krishantering i länet vid en händelse.

Riskerna för olika typer av extraordinära händelser varierar beroende på vart i landet vi befinner oss. Länsstyrelsen i Västerbotten ska vartannat år upprätta en regional risk och sårbarhetsanalys för Västerbottens län. Rapporten ska bland annat beskriva och analysera de hot och risker som skulle kunna utvecklas till allvarliga händelser med konsekvenser för människors liv och hälsa, samhällets funktionalitet, ekonomiska världen och miljön, demokratiska värden och nationell suveränitet (Länsstyrelsen Västerbotten 2018).

För länet har dessa fyra risker bedömts som utmärkande:

- Översvämningar och höga flöden
- Stora skogsbränder
- El- och telestörningar
- Dammhaveri

Gemensamt för dessa fyra risker är att de kan leda till allvarliga konsekvenser för livsmedelssektorn. Till exempel kan översvämningar/höga flöden leda till att transportvägar som i vanliga fall används för att transportera livsmedel stängs av eller förstörs. Samtidigt kan långvariga avbrott och störningar i el- och tele medföra stora konsekvenser för primär- och förädlingsproduktionen.

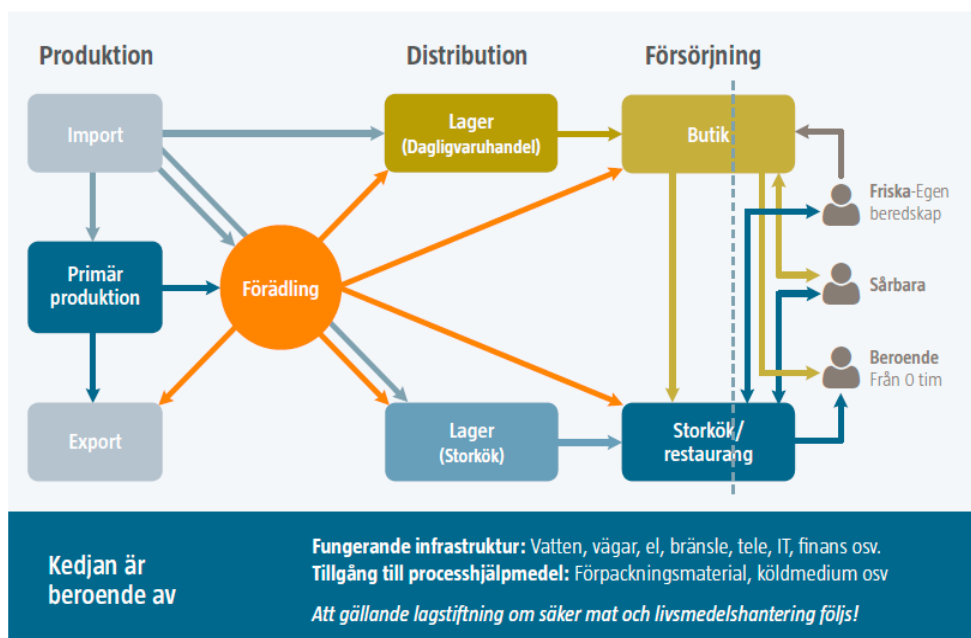
En annan utmaning som uppmärksammas är livsmedelskedjans transportberoende i och med att produktionen av olika livsmedelsvaror anpassats till "*just-in-time*" och "*on-demand*". Begrepp som är högaktuella inom planeringsfilosofin med en strävan att enbart producera och leverera varor som motsvarar efterfrågan vid en specifik tidpunkt. Detta har lett till en minskad lagerhållning lokalt i butik. I en studie från 2011 som genomfördes av Sveriges Åkeriföretag har man studerat vad som händer i Umeå under en vecka om alla transporter med tunga lastbilar upphör. Studien visade att ett sådant scenario snabbt skulle medföra långtgående konsekvenser för samhället. Redan dag ett skulle det t.ex. uppstå brist på färskvaror i livsmedelsbutikerna. Äldreomsorgen och sjukvården skulle även få problem med matförsörjningen (Sveriges Åkeriföretag 2011). Andra risker som kan leda till allvarliga konsekvenser för livsmedelssektorn är exempelvis störningar i drivmedels- och vattenförsörjningen och nukleärt nedfall över länet efter en kärnkraftsolycka.

Klimatförändringarna

Förutsättningarna för att bedriva jordbruk kan i framtiden komma att se annorlunda ut till följd av klimatförändringarna. Samtidigt som det blir aktuellt med fler skördar på sikt kan skördebetingelserna vissa år bli svårare. Till exempel kan ett förändrat klimat medföra extrema händelser som torka vilket kommer påverka förutsättningarna för jordbruket. Nya grödor och förändrade odlingsmetoder gällande till exempel tidpunkter för sådd, skörd och gödsling, bevattningsbehov och nya former av bekämpning kan därför bli aktuella. Detta innebär att det blir viktigare för lantbrukare att följa väderutvecklingen det enskilda året och att vidta åtgärder för en anpassning på lång sikt. Det är också viktigare att beakta klimatförändringarna för byggnader och infrastruktur som ska finnas kvar och fungera under en lång tid (Jordbruksverket 2019).

Det finns stor potential för det svenska jordbruket i framtiden om vi klarar av att hantera klimatförändringarna. Riskerna och utmaningarna är dock flera, såsom ökad och minskad nederbörd under olika säsonger, ökade risker med sjukdomar och skadedjur samt värmestress hos växter och djur (Jordbruksverket 2019).

Livsmedelskedjan – vilka beroenden finns?

Bilen visar en schematisk förenkling av livsmedelskedjan från primärproduktion till konsument. *Hur säkert är ditt företag? Säkerhetshandbok för livsmedelsföretag, Livsmedelsverket.*

Import och transportberoendet gör att dagens specialiserade jordbruk i Sveriges är känsligt för olika extraordinära händelser. Detta slås fast i slutrapporten från projektet "Kan vi producera mat i händelse av kris?" vid Statens lantbruksuniversitet. Rapporten ger en översiktlig bild av jordbrukets sårbarhet på gårdar med olika produktionsinriktningar samt vilka lösningar som kan bidra till att stärka motståndskraften. Den låga självförsörjningsgraden av insatsmedel till jordbruket i form av t.ex. drivmedel, gödsel, utsäde och foder bedöms vara ett större problem än den låga självförsörjningsgraden av livsmedel. Utgångspunkten för en ny livsmedelsberedskapspolitik bör därmed enligt rapporten vara en omställning till ett fossilfritt jordbruk där fossila insatsmedel ersätts av inhemskt producerade alternativ (Eriksson 2018).

Många större företag rationaliserar sin verksamhet genom att skapa större anläggningar med mer koncentrerad eller specialiserad produktion. Detta innebär en mer sårbar situation när det gäller tillverkning, eftersom produktionsstopp i en sådan anläggning får större konsekvenser. Produktion av stora kvantiteter når fler konsumenter men ger också större konsekvenser om det är fel på en produkt. Detta ställer i sin tur stora krav på både väl fungerande system för att kunna återkalla produkter och internationella rapporteringssystem för att kunna skydda konsumenten (Hur säkert är ditt företag? Säkerhetshandbok för livsmedelsföretag, Livsmedelsverket 2018).

I takt med att kraven ökar på temperaturstyrning, transporter, lagring och långa hållbarhetstider ökar också behoven av förbättrad teknik och logistik inom förädlingsbranschen. De olika produktionsstegen måste därför utföras på ett sådant sätt att kvaliteten bibehålls genom hela processen. Detta innebär att tekniker som används vid förädlingen måste vara säkra, men ibland förekommer det främmande föremål i livsmedel på grund av brister i hanteringen och i underhållet av lokaler och maskiner (Hur säkert är ditt företag? Säkerhetshandbok för livsmedelsföretag, Livsmedelsverket 2018).

Företag som framställer och säljer livsmedel är av mycket varierande slag, både till storlek och till inriktning. Många av dessa företag är beroende av komplicerade utrustning med hög grad av automatisering, vilket innebär att sårbarheten på livsmedelsområdet varierar. Företag som framställer produkter som sedan går till vidareförädling eller till slutkonsumenten är relativt slutna enheter. Under transporter och i livsmedelsbutiker är dock varorna mer eller mindre öppet exponerade och är därmed lätt åtkomliga för personer som vill orsaka skada (Hur säkert är ditt företag? Säkerhetshandbok för livsmedelsföretag, Livsmedelsverket 2018).

Lagstiftning

Livsmedelskedjan är också beroende att gällande *lagstiftning* om säker mat och livsmedelshantering följs. Inom EU gäller samma hygienregler för livsmedelsbranschen i alla medlemsländer. Hygienreglerna utgår från konsumenternas rätt till säkra livsmedel. Reglerna innebär ett stort ansvar för alla företag som är verksamma inom livsmedelskedjan.

Gemensam för alla företag som arbetet med produktion, bearbetning, handel eller servering av livsmedel är följande:

- **Ansvar:** Företagen har produktansvar för produkter som de tillverkar, transporterar, lagrar eller säljer. Livsmedel som skulle kunna innebära fara för konsumenten får inte saluhållas.
- **Spårbarhet:** Det ska gå lätt och fort att hitta ett livsmedel som kan vara en fara för konsumenten. Detta innebär att varje företag ska kunna redogöra för var råvaran eller livsmedlet kommer ifrån och vem som är nästa mottagare.
- **Egenkontroll:** Den som tillverkar, transporterar, lagrar eller säljer ett livsmedel ska se till att verksamheten följer lagstiftningen genom att ha ett eget fungerande kontrollsystem (Hur säkert är ditt företag? Säkerhetshandbok för livsmedelsföretag, Livsmedelsverket).

Sammanfattningsvis är livsmedelskedjan beroende av många samhällsviktiga funktioner. Exempelvis el, IT/data/Tele, vatten/avlopp, fjärrvärme, betalningssystem, transporter och drivmedel. Livsmedelskedjan är också beroende av råvaror, reservdelar, förpackningsmaterial och personal, samt att gällande lagstiftning om säker mat och livsmedelshantering följs.

Genomfört/pågående arbete

Länsstyrelsen Västerbotten och Livsmedelsverket anordnade under hösten 2018 en workshop om livsmedelsförsörjning, krisberedskap och civilt försvar där representanter från länets kommuner, lokala näringsidkare, branschföreträdare och regionala och centrala myndigheter var representerade. Syftet med dagarna var att deltagarna skulle få en ökad förståelse för hur livsmedelskedjan fungerar samt hur arbetet med krisberedskap och civilt försvar går till inom detta område. Deltagarna skulle också få kunskap om hur samhällsviktiga verksamheter identifieras.

Med samhällsviktig verksamhet avses en verksamhet som uppfyller minst ett av följande villkor:

- Ett bortfall av, eller en svår störning i verksamheten som ensamt eller tillsammans med motsvarande händelser i andra verksamheter på kort tid kan leda till att en allvarlig kris inträffar i samhället.

- Verksamheten är nödvändig eller mycket väsentlig för att en redan inträffad kris i samhället ska kunna hanteras så att skadeverkningarna blir så små som möjligt.

Diskussion

Självförsörjningsgrad har länge varit ett vanligt begrepp i beredskapssammanhang. Begreppet använts ofta för att beskriva hur beroende ett land är av livsmedelsimport för sin försörjning. Begreppet är dock svårhanterligt med många fallgropar. Bland annat så är importberoendet inte enbart beroende av den direkta införseln av livsmedel. Beroendet av importerade insatsvaror, som t.ex. drivmedel gödsel och foder, för att upprätthålla livsmedelsproduktionen måste också beaktas. Sveriges försörjningsgrad kan därför variera från 0-50 procent beroende på om man beaktar landets importberoende av insatsmedel för livsmedelsproduktionen eller om man beaktar den inhemska produktionens marknadsandel av den totala konsumtionen. Det kan med anledning av denna tolkningsproblematik finnas ett behov av nya förklaringsmodeller för att tydliggöra landets importberoende i syfte att förbättra vår krisberedskap.

Länets jordbrukare står inför många stora framtida utmaningar med pågående klimatförändringar, lönsamhetsproblem och svårigheter med nyrekrytering för en åldrande yrkeskår för att bara nämna några. För att kunna ställa om jordbruket vid höjd beredskap eller i värsta fall krig så kan jordbrukets produktionsförutsättningar i länet behöva undersökas. Hur mycket behöver vi odla för att kunna försörja länets invånare med livsmedel? Hur snabbt kan vi ställa om livsmedelsproduktionen? Vad behövs för att kunna ställa om? Vad behöver vi lagerhålla för att kunna upprätthålla livsmedelsproduktionen? Hur kan vi motverka vårt beroende av fossila insatsmedel och vilken grad kan vi ersätta dessa med lokalt producerade alternativ? Detta är frågor som kan behövas besvaras. I förlängningen så skulle en krismeny för kortare och längre kriser, baserade på länets produktionsförutsättningar, kunna upprättas som ett stöd för kommunerna i sin kontinuitetsplanering.

Några av dessa frågor besvaras delvis i rapporten *"Skafferiet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län"* som beskriver förutsättningarna för livsmedelsproduktionen i Västerbottens län. I rapporten framgår det t.ex. till viss del vad vi producerar i dagsläget och har producerat förr, samt vad vi i länet i konsumerar. Exempelvis produceras det mer mjölk i Västerbotten än vad vi i länet förbrukar. Den visar på så sätt vad vi i dagsläget producerar mycket av i relation till vad vi i slutändan konsumerar.

Det är viktigt att vi upprätthåller en sådan nivå på vår produktionsförmåga av livsmedel i länet att det möjliggör en eventuell produktionsomställning inom jordbruket. Det kan t.ex. handla om att bibehålla och värna länets aktiva jordbrukare, säkerställa tillgången på jordbruksmark samt upprätthålla kompetent arbetskraft.

Vem det är som har ansvaret för att det finns mat på matbordet går att diskutera. Enligt Försvarsberedningen är det kommunerna som har det yttersta ansvaret för att tillgodose

livsmedelsförsörjningen på lokal nivå. Det är därför viktigt att kommunledningar/chefer och handläggare på olika nivåer har tillräckligt med kunskap om kommunens ansvar för livsmedelsförsörjningen vid en fredstida kris eller vid höjd beredskap/krig. Kommuner kan redan idag planera för att underlätta hanteringen vid störningar i livsmedelsförsörjningen, t.ex. genom att underlätta för invånarna att ta hand om sig själva genom att, exempelvis planera för tillgången på varor i affären för att öka robustheten och tillgången på livsmedel i händelse av kris.

Försvarsberedningen anser vidare att varje fullt frisk vuxen person i Sverige ska ha en egen hemberedskap (mat och vatten) för minst sju dygn. Det är därför viktigt att den enskilda individen har en kunskap om vilket ansvar han/hon har vid en kris, samt hur han/hon kan förbereda sig på bästa sätt inför en kris. Desto fler medborgare som har en god hemberedskap inför en kris, minskar behovet av stöd från det offentliga/civila myndigheterna vid hanteringen av en kris, såväl under fredstid som under höjd beredskap/krig.

Mål

1. Fortsätta utveckla arbetet med skydd av samhällsviktiga verksamhet/er inom livsmedelssektorn.
2. Ökad kunskap om de regelverk som gäller vid fredstida kriser och höjd beredskap kopplat till livsmedelsförsörjningen/sektorn.
3. Ökad medvetenhet bland allmänheten om individens egna ansvar och hemberedskap vid och inför en kris.

Åtgärdsförslag

- ✓ Åtgärdsförslag i arbetet med skydd av samhällsviktiga verksamhet/er inom livsmedelssektorn.

Länsstyrelsen fortsätter stödja berörda aktörer i arbetet med skydd av verksamhet/er som pekas ut som samhällsviktiga.

- ✓ Åtgärdsförslag för att öka kunskapen om de regelverk och lagstiftning kring livsmedelsförsörjning/sektorn som gäller vid fredstida kriser och höjd beredskap

Länsstyrelsen anordnar en temadag om den regionala livsmedelsstrategin och informerar/workshoppar om respektive fokusområde. Målgruppen kan vara chefer och handläggare på olika nivåer.

- ✓ Åtgärdsförslag för att öka allmänhetens medvetenhet om individens egna ansvar och hemberedskap vid och inför en kris

Länets aktörer fortsätter/börjar att lyfta frågan om individens ansvar vid en eventuell kris, samt hur individen på bästa sätt kan förbereda sig. Målgrupp: Invånare i länet.

Länsstyrelsen anordnar en "livsmedelsvecka" där respektive fokusområde uppmärksammas. Målgrupp: invånare i länet.

Länsstyrelsen tar fram ett informationsblad/spel om livsmedel för skolor om de olika fokusområdena. Målgrupp: Högstadielärover i länet.

Referenser

- Mauritzon, S. (2002). *Mat för miljoner*. Jönköping: Jordbruksverket.
- Försvarsdepartementet (2015). *Försvarspolitisk inriktning - Sveriges försvar 2016-2020*. Prop. 2014/15:109. Stockholm: Försvarsdepartementet.
- Försvarsdepartementet (2017). *Motståndskraft Inriktning av totalförsvaret och utformning av det civila försvaret 2021-2025*. Ds 2017:66. Stockholm: Försvarsdepartementet.
- <https://www.krisinformation.se/> Uppdaterades 16 jan 2017
- <http://www.jordbruksverket.se/omjordbruksverket/krisberedskap/jordbruksverketsansvarvidkrisochkrig.4.3a2bcf1b1244c6487a480001810.html> Uppdaterades 2017-07-12
- <https://www.livsmedelsverket.se/produktion-handel--kontroll/krisberedskap-och-civiltforsvar> Uppdaterades 2018-11-16
- <https://www.krisinformation.se/detta-gor-samhället/samhällets-ansvar/kommuner> Uppdaterades 2018-07-03
- <https://www.krisinformation.se/detta-gor-samhället/samhällets-ansvar/myndigheter-med-sarskilt-ansvar/msb> Uppdaterades 2018-07-04
- Länsstyrelsen Västerbotten (2016). *Regional risk- och sårbarhetsanalys för Västerbottens län 2016 – Extern version*. Dnr 451-8529-2016. Umeå: Länsstyrelsen Västerbotten
- Engström, H (2011). *En vecka utan lastbilar – en undersökning på 6 orter i Sverige*. HE 2011-10-24. Sveriges Åkeriföretag
- Eriksson, C (2018). *Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv*. SLU Future Food Reports 1. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet, forskningsplattformen SLU Future Food
- *Hur säkert är ditt företag? Säkerhetshandbok för livsmedelsföretag – Livsmedelsverket* https://www.livsmedelsverket.se/globalassets/publikationsdatabas/arbetsmaterial/2018_hur-sakert-ar-ditt-foretag-sakerhetshandbok-for-livsmedelsforetag.pdf (Hämtad 28-1-2019)
- <https://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/miljoklimat/klimatanpassningavjordbruket/klimatforandringarpaverkarjordbruket.4.e01569712f24e2ca09800012513.html> Uppdaterades 2018-04-17
- Persson, Sören (2018) *Skafferiet mellan kust och fjäll – Livsmedelsproduktion i Västerbottens län*